

001
M 18

REV. 2009.

Helytörténet

Különlenyomat a »Felső Oktatási Egyesület Közleményei« 1929. évi 1. számából.

Móricz Zsigmond Városi Könyvtár - Tata

5 531000 250393

Tudománypolitikánk legközelebbi feladatai.

írta: Dr. Magyar Zoltán.

A múlt évi összejövetelen Szegeden, tudományos életünk virágzásának feltételeiről szólva, főleg annak a szükségességét igyekeztem kimutatni, hogy a tudomány művelői, a professzorok és a többi tudományos szakemberek a mai tudományos munkamegosztás mellett állandóan egymásra vannak utalva, ezért kénytelenek szervezkedni és a nemzet együttes teljesítménye az, ami nemzetközi viszonylatban számít. Tavaly tehát a professzorok és kutatók egymáshoz való viszonyával foglalkoztam. A mostani alkalmat legyen szabad arra felhasználnom, hogy tudománypolitikánk legközelebbi feladatairól beszéljek, amely kérdés, mint látni fogjuk, tulajdonképpen a minisztérium és az egyetemek közti viszonyt tárgyalja. Előrebocsátom, hogy elméleti távlatból kívánok a kérdéssel foglalkozni, hogy szempontokat emelhessek ki, amelyek a teendők kiválasztását indokolják.

Mit értünk politika alatt? Világosan kitűzött állami célok elérésének tudományát. Tehát tudatosságot kettőben: a célokban, és a megvalósításukra alkalmas eszközök választásában, illetve megszerzésében. Tudománypolitikánk végső céljai tekintetében, azt hiszem, teljes az egyetértés: a tudományos kutatás és a felsőoktatás előbbrevitele az általános emberi haladás és a nemzeti emelkedés érdekében. Az odavezető úton azonban közelebbi és távolabbi közbeeső célok vannak, amelyek az állandó nagy cél elérésének eszközei. Ezeknek helyes megválasztása és sorrendjük célszerű megállapítása érinti az eredményt és így szintén a tudománypolitika területére tartozik. A politikai irányítás minden parlamentáris államban a kormány hatásköre. A tudománypolitika nálunk a vallás- és közoktatásügyi miniszteré, akinek ebben az ügykörben a tudománypolitikai ügyosztály a bürokratikus szerve. A miniszter és az ügyosztály közt a kérdéshez való viszonyukban az a lényeges különbség, hogy az utóbbi tisztán a tudománypolitikai ügykörrel foglalkozik, s annak közigazgatását és politikáját kizárólagosan tarthatja szem előtt, míg a miniszter kénytelen a tudománypolitikát általános politikájába beilleszteni, amely keretben a tudománypolitika heteronom szempontok érvényesülése miatt hol jobb, hol rosszabb elbánásban részesül.

REV. 2017

A tudománypolitikai tevékenységben a tudatosság a külföldi példákban is a jellemző elem. Figyelemmel kísérve az európai államok és Észak-Amerika működését e téren, megítélésem szerint, amely többnyire az irányadó tényezőkkel való személyes érintkezésen is alapszik, főleg három helyen folyik kiváló tudománypolitikai tevékenység: 1. Németországban, s különösen a porosz közoktatásügyi minisztériumban, 2. az Institut International de Coopération Intellectuelle-ben és 3. a Rockefeller Foundation vezetőségénél. A németek a két Humboldt ideje óta szakadatlan tudatossággal fejlesztik egyetemeiket, a felsőoktatást, a tudományos kutatást és nevelik a tudományos szukkreszeenciát. Nem véletlen és nem magától történt, hogy a német tudomány a háború előtt vezető színvonalra tudott emelkedni; ebben a porosz kultusz-minisztérium nagy tradíciókat fenntartó vezetésének elvülhetetlen érdemei voltak. Most, az egységes birodalom felé való törekvés idejében a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft, valamint szűkebb területen a korábban alapított Kaiser Wilhelm Gesellschaft az egész birodalom területére kiterjedő tudománypolitikai tevékenységet fejtenek ki, a nagyobb viszonyokra való áttérés közben is a porosz tapasztalatokat tartják szem előtt. Az Institut de Coopération Intellectuelle bizonyos, óvatosan kiválasztott kérdések területén, speciális módszerekkel működik, mivel impériummal nem rendelkezik, mégis a nemzetközi értelmi együttműködés szervezése terén hízagpótló munkásságot folytat és vezetőjének tudatossága az intézetnek különlegesen kedvező jogállását, amit a Nemzetek Szövetsége biztosít számára, fel tudja használni arra, hogy a tudományos munkának más által nem teljesíthető szolgálatot tegyen. Végül a Rockefeller-alapítványnak főleg közegészségügyi osztálya csak speciális téren, az orvosképzés terén ugyan, de valamenyí ország viszonyainak alapos ismerete alapján csinál tervet nagy anyagi eszközeinek olyan felhasználására, hogy összehasonlító tanulmányok alapján az orvosképzést kitűzött céljai szellemében támogassá a különböző országokban. Kivételes helyzetben van mind abban a tekintetben, hogy célját teljesen szabadon választhatta, mind abban, hogy minden ország teljes bizalommal fogadja kiküldötteit, s ezért az orvosi oktatás terén oly széleskörű és részletes tájékozottsága van, amilyennel egy kultuszminisztérium sem rendelkezhetik. Tudatossága a választott cél megvalósításában a legalaposabb, s ezért a tudománypolitikának egyik modern példája. Amíg tehát a német tudománypolitika egy állam keretében, de széles területen működik mintaszerűen, s ezért áll hozzánk közelebb, addig a két utolsó szervezet aránylag kevesebb kérdésben, de az egész művelt világra kiterjedő tevékenységet fejt ki, s lévén mind a kettő újszerű és kezdő szervezet, létrejövetelük világos cél nélkül és működésük eszközeik tudatos kiépítése és felhasználása nélkül nem volna lehetséges. Minden országban vannak tudománypolitikai feladatok, de azoknak a felelős vezetőkben való tudatossága és a megvalósításukban való céltudatosság sehol sem oly nagyfokú, mint a felsorolt esetekben.

Az utolsó évek munkássága Magyarországon a tudománypolitika számos terén lehetővé teszi a felsorolt példákkal való előnyös összehasonlítást. Az, ami az egyetemek kiépítése, tudományos intézetek létesítése, a közgyűjtemények fejlesztése terén az utóbbi években történt és még folyik, valamint az a munkásság, amely a tudományos élet szervezése terén modern, új szervezeti formák (Gyűjteményegyetem, Ösztöndíjtanács, stb.) alkalmazása útján történik, méltán vonja magára a külföldön is mindazok figyelmét, akikben a tudománypolitika öntudata és az azzal együttjáró felelősségérzet él. Szerencsénk az, ami nagy előnyt ad a nemzetközi viszonylatban, hogy ilyenek, mint mondtam, számos országban hiányzanak. De ez a mi felelősségünket nemhogy csökkentené, hanem még inkább növeli. Azt jelenti, hogy nagy nemzetközi verseny folyik ezen a téren, amelyben nagy erők vannak játékban, de sokszor fogyatékos céltudatossággal, s ezért mi, bár erőink kisebbek, jó szervezettel rendkívüli sikerek, a nemzetek tudománypolitikai rangsorában nagy emelkedés elérését biztosíthatjuk. Hogy ez Magyarországnak mit jelent, az fejtegetésre nem szorul. Legvilágosabbá akkor lesz, ha meggondoljuk, hogy a politikában nincs helyzet, amelyben csak nyerni lehetne, anélkül, hogy ugyanakkora ne volna a vesztes kockázata is.

Mai előadásomban azzal óhajtok foglalkozni, hogy a tudománypolitikai céltudatosságnak az adott nemzetközi helyzetünkben mely feladatok elvégzését kell a legsürgősebbnek tekintenie.

Az anyagi kérdéssel kell kezdenem, mert az, mint másutt, itt is mindent megelőz. Egy irányban a helyzet nagyon kielégítőnek mondható, és ez az egyetemek és tudományos intézetek új építkezéseire fordított hitel, amelyben kétségtelenül minden tiszteletet megérdemlő teljesítményekre tudunk hivatkozni. Három más irányban azonban fontos teendőink vannak. Elsősorban a rendes és átmeneti dologi kiadásokra célok.

Ez egyúttal az a kérdés, amelyben szolidáris érdekeltségét minden professzor legjobban érzi. Kinek nincs kívánsága folyóiratainak folytatása, műszerfelszerelésének fejlesztése, különféle javítások, vagy intézetének tatarozása stb. iránt. És ezek bármelyikének kielégítése érinti a másiknak helyzetét. Adott költségvetési keretbe vagyunk szorítva és azt kell a célnak megfelelően felosztani. Ha a hitelkeret legalább a legszükségesebbekre elegendő, akkor is nagy körütekintés és a tanári testülettel, illetve azoknak képviselőivel való beható tárgyalás kell ahhoz, hogy a felosztás megnyugvást keltsen. Úgynevezett intézeti és klinikai költségvetések szükségesek, amelyeket legkésőbb a költségvetési év elejéig az érdekelt professzor megkap és akkortól tudja, hogy hogyan gazdálkodjék, mire fog telni a javadalmából és mire nem. Eddig azonban ezek az intézeti költségek hiányoztak. Nélkülözhetetlenek a dologi kiadások minél több tételére vonatkozó intézeti költségvetések, azzal a kiegészítéssel, hogy egyes tételeik között a hitelátruházást meg kell a professzornak engedni. Ha takarékoskodik a világitással, a fűtéssel, vagy a vízfogyasztással,

amire mindig van lehetőség, a megtakarítást fordíthassa a könyvtárra, vagy laboratóriumára, kutatási célokra. Az intézeteknek tehát érdekeltnek kell lenniük a takarékoskodásban az által, hogy amit megtakarítanak, annak hasznát lássák. Mindez azonban csak akkor lehetséges, ha az egyetemek költségvetési előirányzata reális, tudniillik telik belőle minden szükségesre, ha nem is bőven, legalább annyi, amivel ki lehet jönni. Az a költségvetési helyzet azonban, amely a háború óta tart, olyan, hogy az egyetemek költségvetései alatta vannak a szükségletnek, tehát irreálisak. A betegeket azonban élelmezni kell, este a lámpát égetni kell, télen a fűtés nélkülözhetetlen, vagy ha vízre nincs is előirányzat, mint erre van példa, az mégis fogy és így tovább, és ezért az egyetemek többet költenek, mint az előirányzat, de sem azt nem tudják előre, hogy mennyivel, sem azt, hogy lesz-e fedezet. Ezért nem lehetett eddig az intézeti költségvetéseket év elején előre megszabni. Nyilvánvalóan irreális keretektől nem lehet kívánni, hogy azok kényszerítőek legyenek.

Ez a helyzet kétségtelenül káros mind az államkincstárra, mind az egyetemekre nézve. Minden év több-kevesebb adóssággal zárul és ha némelykor a pénzügyminisztériummal szanalási tárgyalások voltak is, a kérdést gyökeresen soha meg nem oldották.

A másik anyagi kérdés a személyzet kérdése. E tekintetben ma az a helyzet, hogy a takarékosági bizottság javaslata alapján a létszámrendezés megtörtént és azon változtatni egyelőre nem lehet. Csak új intézmények létesítése lehet ok arányos személyzet-szaporításra. Egy kérdés azonban állandóan az érdeklődés központjában van és a mostani tanácskozáson napirendjén is szerepel, ez az úgynevezett tanszéki segédszemélyzet kérdése. Ez valóban egyik égető fontosságú kérdése a tudománypolitikának, mert a tudományos szukkreszcencia biztosításának egyik legfontosabb eszköze. Fontossága azóta még nyilvánvalóbb, amióta a mostani miniszter gondoskodásából az ösztöndíjügy oly páratlan kiépítést nyert. A tisztviselői ösztöndíjak már a tanulmányi idő alatt, a külföldi ösztöndíjak és a belföldi kutatási ösztöndíjak pedig postgraduált korban az ifjúság javának támogatását és magas színvonalon való kiképzést oly mértékben biztosítja, hogy lehetséges embert az elkallódástól meg lehet már a tudomány számára menteni. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karának egységesítése és azzal járó fejlesztése ott a tudományos karriérre hivatott ifjak egy részének elhelyezését és fejlődését biztosítja abban az időben is, amíg egyetemi tanszékhez, vagy más vezető álláshoz juthatnak. A Gyűjteményegyetemnél azonban csak aránylag csekély számú állás és csak a Gyűjteményegyetem intézeteinek szükséglete által megszabott tudományszakokban állnak rendelkezésre. A tudományszakok többségében és a magyar tudományos szukkreszcencia nagyobb része számára azonban nincs megoldva az átmeneti idő a külföldi ösztöndíjakkal való kiképztetése és vezető állásig való eljutása közt. Ennek a kornak legnagyobb részét legtöbbször egye-

temi kötelekben, mint gyakornokok, tanársegédek és adjunktusok töltik, de olyan alkalmazási feltételek mellett és körülmények közt, amelyek mellett jövőjüket állandó bizonytalanságban kell látniok. Ez visszahat tudományos munkásságukra, a tanszékek működésére és egyúttal a magyar tudományos szukkreszcencia biztosítására is. Itt nyilvánvalóan kell segíteni, még pedig olyan módon, hogy az a problémát olyan intézményesen és a modern igényeknek megfelelően megoldja, mint ahogyan az ösztöndíj-ügyről elmondhatjuk, hogy az kielégítően meg van oldva, vagy amint a Gyűjteményegyetem szervezése a múzeumügy terén korábban megnyilvánult stagnálást pezsgő életté alakította át. Ez a kérdés azonban szintén nem oldható meg anélkül, hogy ez az állami költségvetést ne érintse. Terjedelme miatt ez az ügy megkívánja az átfogó szempontból való előkészítést, ami a minisztériumban már munkában van, de csak az Ösztöndíjtanács közreműködésével és az egyetemi tanárok minél szélesebb körű hozzájárásával találhatja meg a legkielégítőbb megoldást.

Ez a kérdés meggyőző példa arra, hogy a tudományos élet számára a kormánnyal való együttműködés nagy előnyöket nyújt, mert lehetséges, bár nem kívánatos az, hogy ezt a kérdést a kormány az előbb említett tényezők nélkül megoldja, de nem lehetséges, hogy pl. valamelyik egyetem, vagy a Felsőoktatási Egyesület a kormány nélkül dülőre vigye. Ezért érzem és elismerem a tudománypolitikai ügyosztály felelősségét azért, hogy e kérdésről kimerítő memorandumot terjesszen elő, amely a megoldásra a tudományos élet igényeit az állami tisztviselői és illetményrendszer formáiban és keretei közt kielégítő javaslatot tartalmazzon.

A felsőoktatáshoz azonban tanárokon és tanszéki segédszemélyzetten kívül hallgatóság is kell. Ez a harmadik kérdéskomplexus, amely anyagi vonatkozásainak megoldása nélkül szintén megoldhatatlan. A kérdés szorosán összefügg a négy egyetem és a numerus clausus problémájával is. Arra a kérdésre, hogy a numerus clausust milyen magasan kell az egyes fakultásokon megállapítani, nem lehet válaszolni anélkül, hogy számítást ne végeztünk volna arra nézve, hogyan fog előreláthatólag alakulni az ország felvevőképessége az egyes diplomákban az előttünk álló legalább kb. 20 év alatt, hogyan fog alakulni ugyanez idő alatt az érettségizőknek és az egyetemre törekvőknek száma. Ezeknek az adatoknak és a helyes állásfoglaláshoz szükséges egyéb szociális és gazdasági szempontoknak a figyelembevételével, amelyeknek részletezésére itt ki nem térhetünk, lehet csak nézetem szerint, felelőség mellett állást foglalni az egyetemek szükségessége kérdésében, valamint irányítani a beiratkozók számát és egyúttal ebből kifolyólag megoldani a beiratkozó és a köz szempontjában kívánatos számú főiskolai hallgatók számára a szükséges diákszociális intézményeket, kollégiumokat, menzákat. E téren a társadalmi iniciatíva terét elvenni hiba volna. De kétségtelen az, hogy egyrészt mindig jelentékeny részben szükség lesz az állam közreműködésére és az intézményeket nagyrészt maga az állam lesz kénytelen

létesíteni, sőt részben fenntartani is, másrészt pedig az, hogyha az eddig hiányzó program a szükségletnek alapos feltárásával és az előrelátás gondos kimunkálásával közzététetik, ez a társadalmi iniciativa számára a maga logikájával útbaigazítóul fog szolgálni. Ez a kérdés, nézetem szerint, egyike a legnagyobb jelentőségűeknek. A M. Kir. Országos Statisztikai Hivatalnak, valamint az Orsz. Diáktanácsadó iroda igazgatójának, Szandtner Pál egyetemi tanár úrnak szíves közreműködésével már együtt van az anyag, amely ennek a kérdésnek egy másik memorandumban való olyan bemutatásához szükséges, hogy annak alapján a helyes állásfoglalás lehetősége adva legyen.

Ez az a három kérdés, amelyek a legsürgősebbeknek látszanak. Nem merítik ki a tudománypolitika feladatait, de megoldásuk előfeltétele a többinek. Az egyetemek hétköznapi üzemének jól megszervezett gazdasági igazgatással és reális költségvetéssel észrevétlenül kell működnie, a tanszéki segédszemélyzet és az ifjúság ügyét a háború által oly gyökeresen megváltozott új viszonyokhoz kell szabni, s csak akkor következhetik be a tudományos munka igazi atmoszférája. Az a tudományos teljesítmény, amely a nemzetközi versenyben is számít, éppen az a kis plusz, amelyet az otium hoz létre, amely a mindennapi robot helyett néha megjelen, amikor a favágás munkáját felváltja a teremtő képzelet működése.

Éppen köztünk időzik egy kiváló külföldi szakember, aki két hetet szánt arra, hogy orvosi fakultásainkat és az azokon használt tanítási módszereket tanulmányozza. Gyakorlott szeme helyesen ítélte meg egyetemeink munkájának magas színvonalát, s a vidéki orvosi karoknak is egyenlő fejlettségét, de találó a kritikája is, amelyet kértem, s amellyel azt mondta, hogy kiválók a professzorok, de az a benyomása, hogy a tanítással és a beteggyógyítással úgy el vannak foglalva, hogy a tudományos kutatáshoz nem jutnak eléggé. Hozzátehetjük, hogy az okok közt vannak az elmondottak is.

Csak a kifejtett három kérdés megoldása után kerülhet sor arra, hogy a tudomány állása és haladása által felvetett azon problémák megoldásához nyuljunk, amelyeket az 1926-ban tartott Természettudományi kongresszus munkálataiban és A magyar tudománypolitika alapvetésében igyekeztünk rendszerbe foglalni. Ezeknek a célkitűzéseknek mindig korszerűen való továbbfejlesztésére lesznek hivatva az Ösztöndíjtanács, a Természettudományi Tanács, stb.

A felsorolt előfeltételek megteremtése elsősorban pénzkérdés, kevés millió pengő kérdése. Az egyetemi költségvetéseket sürgősen reálissá kell tenni és az adósságokat ki kell egyenlíteni. A gazdálkodás fegyelmeinek helyreállítása az egyetemek közszellemére is a legüdvösebb hatással lesz, s emelni fogja a kormány tekintélyét is. A tanszéki segédszemélyzet és az ifjúság ügye inkább szervezés, mint pénz kérdése. Együttvéve tehát olyan összegről van szó, amely a magyar államháztartás méretei közt szerepet nem játszik.

Megadása gazdaságilag nem lehetetlen, sőt nehéznek sem mondható. Ha mégis évek óta nem megy, annak két oka van: az egyik az egyetemi gazdasági igazgatás elavult rendszere. Ez a felelős tényezőket bizalmatlanná tette abban a tekintetben, hogy a szanálásra fordítandó még oly nagy összegekkel is végleges rendezés elérhető-e. Ennek a kérdésnek elhárítására már kész a minden illetékes tényező által elfogadott javaslat, egyelőre a budapesti Pázmány Péter egyetemre nézve. Másrészt a végleges szanáláshoz szükséges összegek sem voltak pontosan megállapítva. Ez most megtörtént abban a tudatban, hogy a helyzetnek teljes feltárása után nehéz annak további fenntartásáért a felelősséget viselni.

A másik ok a politika abban az értelemben, hogy az egyetemek a nemzet nagy életközösségébe beletartoznak és abban jelentőségükhöz képest fontos szerepet kell játszanok. Ezt a kapcsolatot nem szabad szem elől veszteniök. Elhanyagolása az egyetemek izolálására és életfeltételeiknek megnehezítésére, ápolása viszont arra vezet, hogy az egyetemek a nemzet vezetésében kiváló szerepet vívhatnak ki maguknak és demokráciákban, ahol a születési arisztokrácia megszűnt, a szellemi elite vezetőszerpe kívánatos.

Ezek tehát tudománypolitikánk legközelebbi feladatai. Mondhattam volna azt is, hogy a minisztérium legközelebbi feladatai az egyetemek tekintetében. Mégis súlyt helyeztem az egyetemi tanárok összejövetelén való előadásukra, mert meggyőződésem szerint, melyet elejétől kezdve vallottam és mindig követtem, az egyetemekkel való kibeszélés és kölcsönös meggyőzés sok nehézségnek és lelki távolságnak leküzdésére alkalmas. Önkéntes együttműködés csak közismert célok elérésére lehetséges. A tudománypolitika az a terület, ahol a kitűzött céloknak a legnagyobb mértékben kell a saját belső igazságuk és hatóerejük útján érvényesülniök.

